

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет правознавства,
публічного управління та національної безпеки
Кафедра правознавства

ШИМАНСЬКИЙ МАКСИМ ВІКТОРОВИЧ

УДК 343.11

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА

081 Право

Подається на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____М.В. Шиманський

Керівник роботи
Кравчук Ірина Ігорівна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри

Житомир-2020

Висновок кафедри правознавства за результатами попереднього захисту:

Протокол засідання кафедри правознавства № __ від «__» _____ 20__ р.

Завідувачка кафедри праознавства

к.ю.н., доцент

_____

Р.Д. ЛЯШЕНКО

(підпис)

«__» _____ 2020 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Шиманський Максим Вікторович захистив

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____

Т.П. Грушевська

(підпис)

АНОТАЦІЯ

Шиманський М.В. Методика розслідування хуліганства. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 081 – Право. – Поліський національний університет, Житомир, 2020.

У кваліфікаційній роботі розглядаються окремі криміналістичні методики розслідування хуліганства. Аналізуються можливості використання різних методів в розслідуванні досліджуваної категорії злочинів, пропонуються авторські криміналістичні програми, що дозволяють якісно спланувати процес розслідування хуліганства.

Ключові слова: хуліганство, методика розслідування хуліганства, групова злочинність, метод розслідування, розслідування злочинів.

ANNOTATION

Szymanski M.V. Methods of investigating hooliganism. - Qualification work on the rights of the manuscript.

Qualification work on the acquisition master's degree in specialty 081 - Law. - Polissya National University, Zhytomyr, 2020.

The qualification work considers some forensic methods of investigating hooliganism. Possibilities of using different methods in the investigation of the investigated category of crimes are analyzed, the author's forensic programs are offered, which allow to plan the process of hooliganism investigation qualitatively.

Key words: hooliganism, methods of investigation of hooliganism, group crime, method of investigation, investigation of crimes.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ХУЛІГАНСТВА	
1.1. Хуліганство як суспільно небезпечне діяння та його характеристика за кримінально-правовими критеріями.....	10
1.2. Суб'єктивні та об'єктивні ознаки хуліганства як кримінально-караного діяння.....	12
1.3. Відмежування хуліганства від суміжних протиправних діянь.....	14
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	17
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУЛІГАНСТВА	
2.1. Поняття та елементи криміналістичної характеристики хуліганства	19
2.2. Способи вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики	21
2.3. Типові слідчі ситуації, версії та слідова картина при розслідуванні хуліганства.....	22
2.4. Характеристика особи злочинця та потерпілого	26
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	29
РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО ВЧИНЕННЯ ХУЛІГАНСТВА	
3.1. Обставини, які підлягають доказуванню та першопочатковий етап розслідування хуліганства	31
3.2. Процесуальні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій в межах кримінального провадження щодо розслідування хуліганства	33
3.3. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів у кримінальних провадженнях за фактом вчинення хуліганства.....	35
ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ	37
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	43

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ККУ	Кримінальний кодекс України
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс України
ЄРДР	єдиний реєстр досудових розслідувань
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ч.	частина
ст.	стаття
т.д.	так далі

ВСТУП

Актуальність теми. Хуліганство є одним з найпоширеніших у слідчій практиці кримінальних правопорушень, яке входить у трійку найбільш часто вчинюваних суспільно небезпечних діянь в Україні. Більшість хуліганських дій є суспільно небезпечними та вчиняються групою осіб. При цьому розслідування зазначеної категорії кримінальних проваджень становить найбільшу складність саме на початковому етапі, коли органи досудового розслідування здійснюють досудове провадження в умовах інформаційної невизначеності.

В даний час практична значимість та актуальність методики розслідування хуліганства, зумовлені низкою факторів: специфічною природою хуліганства і формування його злочинного мотиву; багаторівневістю і складністю злочинного механізму хуліганства, пов'язаного, у тому числі, з використанням інформаційно-комунікаційних технологій для поширення інформації про вчинене хуліганство; необхідністю пошуку слідів хуліганства у віртуальному просторі; дефектами слідчої роботи, які у наслідку призводять до винесення судами виправдувальних вироків у справах даної категорії; допущеними на практиці іншими організаційно-тактичними помилками, пов'язаними з неправильною оцінкою слідчої ситуації, незнаходженням матеріальних і віртуальних слідів групового хуліганства, втратою доказового значення інформацією, здобутої слідчим, недостатнім вивченням особистості підозрюваних і обранням неефективної тактики допитів співучасників групового хуліганства; дефіцитом рекомендацій для слідчих по методиці розслідування даної категорії кримінальних проваджень; відсутністю в Україні комплексних наукових досліджень, що відображають особливості методики розслідування хуліганства.

Комплексне вирішення викладених вище проблем слідчої практики, пов'язаних з розслідуванням хуліганства, і недоліком методичного забезпечення, можливе шляхом розробки приватної криміналістичної методики розслідування хуліганства, що власне і обумовлює актуальність проведеного дослідження.

Дослідженням даної проблематики у різний час займалися такі вчені, як: В.П. Власов, А.П. Гель, С.С. Герасимчук, Л.Г. Гульянц, М.М. Єфімов, К.М. Загаєв, В.В. Зарубєй, А.В. Іщенко, Є.П. Іщенко, А.Е. Крикунов, Б.З. Маліков, О.В. Одерій, Г.С. Семаков, А.Д. Тущенко, С.С. Яценка та інші.

Мета і завдання дослідження. *Мета* кваліфікаційної роботи полягає у розробці теоретичних положень, науково-обґрунтованих і практично значущих рекомендацій по вдосконаленню методики розслідування хуліганства в сучасних умовах. Для досягнення поставленої мети в роботі вбачається за доцільне виконати наступні *завдання*:

- проаналізувати хуліганство як суспільно небезпечне діяння та охарактеризувати за кримінально-правовими критеріями;
- розглянути суб'єктивні та об'єктивні ознаки хуліганства як кримінально-караного діяння;
- відмежувати хуліганство від суміжних протиправних діянь;
- ознайомитись з поняттям та елементами криміналістичної характеристики хуліганства;
- визначити способи вчинення хуліганства як одного з елементів криміналістичної характеристики;
- розглянути типові слідчі ситуації, версії та слідові картини при розслідуванні хуліганства;
- визначити характеристики особи злочинця та потерпілого;
- проаналізувати обставини, які підлягають доказуванню та охарактеризувати першопочатковий етап розслідування хуліганства;
- ознайомитись із процесуальними особливостями проведення окремих слідчих (розшукових) дій в межах кримінального провадження щодо розслідування хуліганства;
- визначити ефективність взаємодії слідчих та оперативних підрозділів у кримінальному провадженні за фактом вчинення хуліганства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в межах кримінального провадження за фактом розслідування хуліганських дій.

Предмет дослідження методика розслідування хуліганства.

Методи дослідження. Методологічну основу кваліфікаційної роботи становить система наукових методів і підходів, що забезпечує об'єктивне дослідження теми. Враховуючи зазначене, в роботі використані наступні методи: *діалектико-матеріалістичний* – при розгляді досліджуваних явищ в розрізі розвитку та взаємозв'язку (*розділи 1-3*); *історичний* – під час дослідження нормативної бази і регламентації кримінальної відповідальності за вчинення хуліганства, а також виникнення самого терміну (*розділ 1, підрозділ 1.1., 1.2.*); *юридичний* – у ході тлумачення окремих термінів та формулювань, які вживаються у кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві (*розділ 1, 2, 3*); *системно-структурний* – під час дослідження структури криміналістичної характеристики хуліганства (*розділ 2, підрозділ 2.2.*); *статистичний* – у ході вивчення і аналізу статистики (*розділ 1, підрозділ 1.1., розділ 2, підрозділ 2.4.*); *практичної діяльності* - використовуються для вирішення практичних завдань (*розділ 3, підрозділи 3.1.,3.2.,3.3.*); *моделювання* – під час формулювання висновків до розділів та всього дослідження в цілому (*розділи 1-3*).

Апробація результатів дослідження. Окремі результати та висновки, отримані в ході проведеного дослідження, були предметом обговорення на засіданні кафедри правознавства Поліського національного університету та науково-практичних-конференціях: міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи» 18-19 вересня 2020 року, VII Всеукраїнській науково-практична конференція «Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції (до річниці прийняття Загальної декларації прав людини)» 05 грудня 2019 року, VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі» 19 березня 2020 року.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення й висновки кваліфікаційної роботи можуть бути використані у: *науково-дослідній сфері* – для подальшого вивчення і дослідження теми; *нормотворчій діяльності* – у процесі реформування та удосконалення вітчизняного законодавства; *правозастосовній діяльності* – у діяльності правоохоронних та судових органів.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (42 найменувань). Загальний обсяг роботи 46 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ХУЛІГАНСТВА

1.1. Хуліганство як суспільно небезпечне діяння та його характеристика за кримінально-правовими критеріями

«Слово «хуліган» походить від англійського “hooligan”. Саме таким було прізвище однієї ірландської сім'ї, яка проживала у Лондоні в кінці XVIII століття і була відома своєю скандальною поведінкою» [1, с. 37].

Кримінальне законодавство визначає хуліганство як «грубе порушення громадського порядку, що виражає явну неповагу до суспільства, може бути вчинене із застосуванням зброї або предметів, використаних в якості зброї» [2].

Щоб глибше охарактеризувати хуліганство і пізнати аналізоване явище, на нашу думку, необхідно дослідити останнє у структурі злочинності за певними кримінально-правовими критеріями, систематизувати відповідні знання та удосконалити заходи запобігання цьому виду кримінального правопорушення.

За результатами проведеного дослідження можемо стверджувати, що на сьогодні в юриспруденції відсутній єдиний погляд на критерії класифікації злочинності. «Деякі науковці класифікують злочини за домінуючою мотивацією, поділяючи їх на: корисливі; насильницькі та хуліганські; корисливо-насильницькі; умисні злочини, пов'язані з порушенням професійного обов'язку та необережні злочини» [3, с. 58–59]. Об'єднавши хуліганство в одну групу з насильством, науковці аргументують свою позицію тим, що «спільним елементом реалізації злочинної мети цих суспільно небезпечних діянь є насильство над особою» [3, с. 27].

Хуліганство залежно від ступеня суспільної небезпеки його конкретних форм прояву поділяється на кілька видів:

1. просте - хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом (ч. 1 ст. 296 ККУ) [2];

2. складне - хуліганство, вчинене групою осіб (ч. 2 ст. 296 ККУ);

3. злісне хуліганство - рецидив злочину, чи який пов'язаний з опором працівнику правоохоронного органу, або вчинено із застосуванням зброї чи предметів, які можуть використовуватись як зброя (ч. 3, 4 ст. 296 ККУ).

«До кримінальної відповідальності за хуліганство можуть бути притягнені особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося 14 років» (ст. 22 ККУ) [2].

Переважає більшість кримінальних правопорушень зазвичай порушує кілька видів суспільних відносин, а хуліганство завдає шкоди не тільки громадському порядку, але й здоров'ю, честі і гідності окремих осіб, а також власності: громадській, державній, приватній.

Грубе порушення громадського порядку та явна неповага до суспільства - дві ознаки в сукупності, утворюють хуліганство, відповідальність за яке передбачена ККУ, відкривають його суть та розмежовують хуліганство від інших правопорушень.

«Наявні статистичні дані груп соціальної активності, розподілилися так, що основне місце серед злочинців-хуліганів займають суб'єкти, які не мають джерела доходу, їх частка становить 49,8%; частка злочинців-робітників серед хуліганів склала 19,4%; учнів - 7,1%; студентів - 3%; службовців - 2,3%; підприємців - 1,6%; власників - 0,2%» [4, с. 800-802].

Важливою характеристикою особистості злочинця-хулігана є позитивне або негативне ставлення до праці і воно підлягає обліку в разі визначенні заходів кримінально-правового впливу за вчинений ним злочин. «Адже працьовитість є найвищою моральною якістю особистості, а за ним визначається й моральна гідність людини і можуть бути побудовані моральні судження про його поведінку» [5, с. 42-43]. «Також при визначенні конкретних заходів кримінально-правового впливу має враховуватися ставлення до сім'ї, адже дуже часто і самі

засуджені за хуліганство не заперечують того факту, що саме вони є головними винуватцями поганих взаємин в сім'ї, створюючи атмосферу недоброзичливості і конфліктності» [6, с. 88].

1.2. Суб'єктивні та об'єктивні ознаки хуліганства як кримінально-караного діяння

«Під об'єктом кримінального правопорушення розуміють кримінально-правову категорію, яка використовується для позначення громадських інститутів, яким завдається шкода внаслідок вчинення злочину» [7, с. 78]. Найчастіше в числі таких інститутів опиняються суспільні відносини, а також соціальні цінності, інтереси і блага: людина, її права і свободи, власність, громадський порядок і громадська безпека, довкілля, державний лад і державне управління, мир і безпека громадян.

Хуліганство - це складне багато об'єктне злочинне діяння. Основний родовий, видовий і основний безпосередній об'єкт хуліганства - це громадський порядок, додатковий безпосередній альтернативний - це здоров'я громадян і чужа власність, факультативний безпосередній - це встановлений порядок управління і суспільна безпека. Об'єктивну сторону хуліганства складають: цинічні, активні дії, які грубо порушують громадський порядок; «застосування зброї або інших предметів, які використовуються як зброя; вчинене з мотивів політичної, ідеологічної, расової, національної або релігійної ненависті або ворожнечі чи з мотивів ненависті або ворожнечі відносно якої-небудь соціальної групи» [8].

Характеризуючи суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, необхідно зазначити, що її елементами є вина, мета, мотив. До того ж, необхідно враховувати і той факт, що при вчиненні злочину особа керується своїми внутрішніми мотивами, а зовнішні об'єктивні обставини, умови і розумові процеси визначають свідомість і волю винної особи.

Таким чином, хуліганство, як один із видів кримінальних правопорушень, характеризується: грубим порушенням громадського порядку; проявами явної

неповаги до суспільства, особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом; умисною формою вини і специфічним хуліганським мотивом.

Мотив хуліганства – осмислене бажання, яке створює у винного пряму рішучість вчинити певні протиправні дії з явної неповаги до суспільства та грубим порушенням громадського порядку.

«Саме мотив є відмінною рисою хуліганства. Крім того, останнє відрізняється від інших кримінальних правопорушень тим, що: вчиняється за явно несуттєвим приводом; безпосередня причина злочинного конфлікту при хуліганстві у більшості випадків є внутрішньою, тобто в самому діючому суб'єкті і не викликана необхідністю ззовні (конкретною ситуацією); дії хулігана не завжди логічно обґрунтовані і зумовлені певними обставинами; спрямованість і предмет посягання хуліганських дій часто не визначені» [8].

В умовах сьогодення, як і раніше, в науці кримінального права мають місце спірні питання у визначенні суб'єктивної сторони хуліганства, що негативно впливає на судову практику.

Обов'язковою умовою хуліганства завжди є посягання на публічний порядок. Типізація способів порушення громадського порядку по частоті на практиці, як основного елемента способу вчинення кримінально караного хуліганства, має наступний вигляд: фізичне насильство; загроза насильством; знищення або пошкодження чужого майна; порушення спокою громадян; приведення в дію вибухового пристрою, піротехнічних засобів; загроза пошкодження або знищення чужого майна; стрільба з вогнепальної зброї «в повітря»; нецензурне або образливе висловлювання.

Зміст та цілеспрямованість цього виду кримінального правопорушення обумовлюються характером вчинюваних дій, а також взаємовідносинами, які склалися між учасниками конфлікту.

«Такий висновок узгоджується і з положеннями пункту 4 постанови Пленуму Верховного Суду України № 10 від 22 грудня 2006 року «Про судову практику у справах про хуліганство», згідно з якими суди мають відрізнити хуліганство від

інших злочинів залежно від спрямованості умислу, мотивів, цілей винного та обставин учинення ним кримінально караних дій» [9].

1.3. Відмежування хуліганства від суміжних протиправних діянь

Важливе значення має чітке відмежування адміністративної відповідальності за ст. 173 КУпАП «Дрібне хуліганство» від кримінальної відповідальності за ст. 296 ККУ «Хуліганство».

Ст. 173 КУпАП визнає «дрібне хуліганство порушенням громадського порядку, що проявляється в нецензурній лайці в громадських місцях, образливому чіплянні до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян» [10]. Слід зазначити, що ненормативна лексика - це не єдине вираження дрібного хуліганства, а є ще й інші подібні дії, які нерідко зустрічаються в сьогоденному житті. Перелік інших подібних дій законодавцем не визначено. Проте безліч фахівців у галузі права відносять сюди наступні дії: вторгнення в громадські місця; співи нецензурних пісень, крики з хуліганських мотивів поблизу закладів громадського харчування; справляння природних потреб у невідведених для цього публічних місцях; розписи непристойними малюнками чи написами об'єктів архітектури та інші дії. Максимальне покарання за вказане адміністративне правопорушення - адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.

Адміністративне право визначає хуліганство як грубе порушення громадського порядку, яким виражається явна неповага до суспільства, тобто такі дії винного, які спричинили зрив будь-якого суспільного або культурного заходу, порушення нормальної роботи установи, транспорту і т.д. Причому під явною неповагою до суспільства слід розуміти очевидне для всіх оточуючих зневажливе ставлення до загально визнаних у суспільстві норм і правил поведінки, закріплених мораллю, традиціями, стандартами спілкування між людьми.

«Відповідно п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство», при вирішенні

питання про відмежування кримінально караного хуліганства від дрібного слід виходити з того, що відповідно до ч. 1 ст. 296 ККУ хуліганство – це умисне грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, яке супроводжується особливою зухвалістю або винятковим цинізмом. Якщо таке порушення не супроводжувалось особливою зухвалістю або винятковим цинізмом, його необхідно кваліфікувати як дрібне хуліганство за ст. 173 КУпАП» [9].

Слід зауважити, що настання кримінальної відповідальності за ст. 296 ККУ передбачено не лише в разі порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, а з врахуванням дій насильницького характеру (застосуванням зброї) або мотивів, пов'язаних з ненавистю (національної, релігійної і т.д.).

Максимальне покарання за ч. 1 ст. 296 ККУ передбачено у вигляді арешту до 6 місяців або 5 років обмеження волі; за ч. 2 – позбавлення волі до 4 років; за ч. 3 – позбавлення волі до 5 років; за ч. 4 – позбавлення волі до 7 років.

«Під застосуванням зброї або предметів, використовуваних як зброї, слід розуміти умисні дії, спрямовані на використання зазначених предметів як для фізичного, так і для психічного впливу на потерпілого, а також інші дії, що свідчать про намір застосувати насильство за допомогою цієї зброї або предметів, використовуваних в якості зброї» [11, с. 92-93]. Тобто умисел повинен бути спрямований на застосування зброї або інших предметів пристосованих до зброї з метою здійснення впливу на потерпілого – як фізичного, так і психічного.

Завдання побоїв чи шкоди здоров'ю особі під час хуліганства, без використання зброї або предметів, кваліфікуються як злочин проти особистості, де хуліганські дії проявляються кваліфікуючою ознакою.

Відмінною ознакою, що свідчить про більший ступінь суспільної небезпеки кримінально караного хуліганства в порівнянні з дрібним хуліганством, є особлива зухвалість порушення громадського порядку, що виражає явну неповагу до суспільства.

Цікавою видається позиція ЄСПЛ щодо розмежування хуліганства в кримінальній та адміністративній площині. Європейський Суд встановив, що заявник був звинувачений в непокорі законному розпорядженню поліцейського і вчинив адміністративне правопорушення у вигляді дрібного хуліганства в порядку адміністративного судочинства, що прирівнюється до «Кримінального порядку» за незалежним змістом цього терміна в тексті Конвенції. Після того як особу притягнули до адміністративної відповідальності і рішення суду стало остаточним, щодо заявника було порушено кримінальну справу, в зв'язку з тими ж фактичними обставинами, і він згодом знову був визнаний винним. Таким чином, мало місце порушення статті 4 «Право не бути притягненим до суду або покараним двічі» Протоколу № 7 до Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод» [12].

«Послідовна прецедентна практика ЄСПЛ встановила три критерії, відомі як критерії Енгеля» [13], за допомогою яких можна відмежувати адміністративне правопорушення у вигляді дрібного хуліганства від кримінально караного діяння.

Перший критерій – правова кваліфікація порушення з точки зору національного законодавства, другий – сама природа правопорушення і третій – ступінь суворості покарання. Другий і третій критерії є альтернативними і необов'язково застосовуються сумарно. Проте це не виключає накопичувального підходу, якщо відокремлений аналіз кожного критерію не дозволяє досягти ясного висновку щодо існування кримінального обвинувачення. «Кримінального характеру проступок набуває при наявності певного ступеня тяжкості – третій критерій Енгеля» [14].

Сам по собі «незначний» характер діяння (дрібне хуліганство) не виключає його кваліфікації як злочинного в автономному значенні, оскільки головними цілями визначення адміністративного правопорушення є покарання і стримування, які визнаються характерними властивостями кримінальних покарань. Іншими словами, адміністративне правопорушення може нести в собі

складову частину кримінального діяння – кримінального проступку відповідно до критеріїв Енгеля.

По суті, критерії Енгеля дозволяють регулювати поняття проступку (на відміну від злочину, покарання за нього не пов'язане з позбавленням волі, не тягне за собою судимість і має більш короткі терміни давності для притягнення до відповідальності) в рамках нової концепції кримінально-правової політики.

Критерієм хуліганства в кримінальному праві є застосування предметів або зброї, або наявність певних мотивів, пов'язаних з ненавистю або ворожнечею. Їх відсутність може виключати кримінальну відповідальність.

На сьогоднішній день «хуліганство і злочини, що вчиняються з хуліганських спонукань - це два різні злочини. Часто під такими злочинами розуміють ті, які спрямовані на порушення безпеки суспільства. Такі дії можуть створювати справжню загрозу, яка може коштувати комусь життя, або ж людина зможе позбутися майна. Різниця між цими двома поняттями полягає в тому, що деякі дії відбуваються спеціально і є добре продуманим актом, а іноді все відбувається з необережності. В якості покарання за хуліганство до об'єкта можуть застосовуватися санкції, штрафи, а також позбавлення волі на певний період часу» [15, с. 181].

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Хуліганство можна охарактеризувати за окремими кримінально-правовими та кримінологічними критеріями (в комплексі), що дає можливість аналізувати його як складову деяких злочинів. Необхідно зазначити, що за результатами висвітлених поглядів на кримінально-правову характеристику хуліганства, виникає необхідність подальших досліджень в даному напрямку.

Кримінально-правове визначення хуліганства свідчить про те, що досліджуваний вид злочину, необхідно віднести тільки до умисних. Особа бажає настання небезпечних наслідків, розуміє суспільну небезпечність свого діяння, чим виражає явну неповагу до суспільства.

Кримінальне хуліганство подібне з іншими порушеннями, котрим надають кваліфікацію - слідчі і судові органи. Важливе значення має чітке відмежування адміністративного дрібного хуліганства від кримінально караного.

Підтримано прецедентну практику ЄСПЛ, яка встановила три критерії Енгеля, за допомогою яких можна відмежувати адміністративне правопорушення від кримінального.

Критерії Енгеля:

Перший критерій – правова кваліфікація порушення з точки зору національного законодавства;

Другий критерій – сама природа правопорушення;

Третій критерій – ступінь суворості покарання.

При виникненні складнощів при розмежуванні правопорушення за ст. 173 («Дрібне хуліганство») КУпАП та ст. 296 («Хуліганство») ККУ, слід звертати увагу на роз'яснення Постанови Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство», враховувати наявність в правопорушенні особливої зухвалості або виняткового цинізму.

Підсумовуючи перший розділ, слід зазначити, що на сьогоднішній день хуліганство і злочини, які вчиняються з хуліганських спонукань - це два різні злочини. Переважно такі злочини орієнтовані на порушення публічної безпеки і порядку суспільства. Такими діями створюється справжня загроза, яка при певних несприятливих обставинах, може коштувати потерпілому, життя.

Основна відмінність між даними злочинами полягає в тому, що хуліганство вчиняється спеціально, а злочини, які вчиняються з хуліганських спонукань, часто вчиняються з необачності.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУЛІГАНСТВА

2.1. Поняття та елементи криміналістичної характеристики хуліганства

Вперше поняття «криміналістична характеристика злочинів» було запропоновано відомим вченим доктором юридичних наук, професором А.Н. Колесніченко. Так, він визначив «криміналістичну характеристику як систему відомостей (інформації) про криміналістично-значущі ознаки злочинів певного виду, яка відображатиме закономірні зв'язки між ними і служить побудові і перевірці слідчих версій для вирішення конкретних завдань розслідування» [16, с. 10].

«Видається цілком виправданою позиція А.Г. Філіппова, який криміналістичну характеристику злочинів визначає як систему притаманних тому, чи іншому виду злочинів особливостей, що мають найбільше значення для розслідування і обумовлюють застосування криміналістичних методів, прийомів і засобів» [17, с. 407].

Професор Р.С. Белкін криміналістичну характеристику злочину визначав як «абстрактне наукове поняття», результат наукового аналізу певного виду злочинної діяльності (виду або роду злочину), узагальнення його типових ознак і особливостей [18, с. 103].

«На сучасному етапі розвитку криміналістичної думки під криміналістичною характеристикою злочинів певного виду розуміють систему даних про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду, що відображає закономірні зв'язки між ними і служить побудові і перевірці типових версій» [19, с. 30].

«Наявність таких зв'язків дозволяє встановити будь-які елементи криміналістичної характеристики злочину, використовувати їх для виявлення інших даних про злочин» [20, с. 11].

Необхідно зауважити, що для того аби криміналістична характеристика мала практичне значення, тобто сприяла розкриттю і розслідуванню злочинів вона

повинна бути конкретною за часом і за місцем, крім того, спиратися на результати вивчення слідчої та судової практики. Таким чином, зміст криміналістичної характеристики має підлягати періодичному оновленню. У ній повинні бути відображені зміни, пов'язані з появою нових способів вчинення злочинів, зміни складу злочинців, соціально-економічних умов та інше на конкретній території в певний період часу.

Отже, криміналістична характеристика злочинів, в тому числі і хуліганства, не може бути розроблена один раз і назавжди, тому що є рухомою, динамічною категорією [21, с. 8].

Структура криміналістичної характеристики злочинів розрізняється залежно від виду злочину та інших особливостей діяння. Питання про склад її елементів є одним з найбільш спірних.

В.А. Образцов включав до складу криміналістичної характеристики наступні елементи: «спосіб і механізм вчинення злочинів; порушників правил, а також їх до кримінальна і після кримінальна поведінка; потерпілих і наслідки хуліганства; обстановку; знаряддя та інші предмети, які застосовувалися при здійсненні кримінальної діяльності; особливості виникнення слідів, джерел фактичної інформації, важливої для справи» [22, с. 76].

Пізніше Н.А. Селіванов прийшов до висновку, що «криміналістична характеристика злочину повинна включати в себе будь-які обставини розслідуваної події і факти, які не належать до числа обставин вчинення злочину, але які сприяють розслідуванню» [23, с. 57].

І.А. Возгрин вважав, що «криміналістична характеристика злочинів повинна містити характеристику вихідної інформації; відомості про предмет злочинного посягання; дані про способи приготування, вчинення і приховування злочинів і типові наслідки злочинних дій; відомості про типові особистісні особливості злочинців і потерпілих; узагальнені дані про найбільш розповсюджені мотиви злочинів; обставини, що підлягають доказуванню при розслідуванні окремих видів злочинів» [24, с. 300-302].

Таким чином, розглянувши твердження науковців можна дійти до висновку, що криміналістична характеристика злочину – це будь які відомості, інформація про всі наявні обставини вчиненого злочину, за допомогою яких слідчі органи зможуть розкрити такі протиправні діяння.

2.2. Способи вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики

Про важливе значення способів вчинення злочину криміналісти писали вже в першій половині ХХ століття. На думку В.А. Овечкіна, «спосіб вчинення хуліганства може включати дані про способи приготування до злочину, способи його вчинення і способи приховування слідів хуліганських дій» [25, с. 5].

Важливість даного елемента криміналістичної характеристики злочинів, як видається, обумовлена наступними обставинами:

а) способи підготовки, вчинення і приховування хуліганства взаємопов'язані з іншими елементами його криміналістичної характеристики, що дозволяє, в разі наявності окремих слідів чи інших даних, що вказують на можливий спосіб, виявляти інші сліди і встановлювати обставини;

б) спосіб вчинення злочину входить в число обставин, що підлягають доказуванню (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України) у будь-якій кримінальній справі;

в) знання способів приховування хуліганства сприяє розробці рекомендацій з виявлення ознак злочину, його своєчасному виявленню та розкриттю;

г) вивчення способів підготовки, вчинення хуліганства і приховування його слідів має істотне профілактичне значення, оскільки їх узагальнення та аналіз дозволяють виявляти обставини, що сприяють вчиненню даного злочину.

На думку В.І. Захаревського, «хуліганство завжди проявляється у формі активних дій» [26, с. 14].

«У криміналістиці спосіб вчинення злочину розглядається як образ дій злочинця, що виражається в певній взаємопов'язаній системі операцій і прийомів підготовки, вчинення та приховування злочину» [27, с. 14-16]. Способи вчинення

хуліганства служать джерелами отримання відомостей, необхідних для розробки засобів, прийомів і методів розкриття, розслідування та попередження даного виду злочинів. При цьому криміналістичне уявлення про спосіб злочину не обмежується тільки рамками норм відомих галузей права.

Можна виділити кілька основних способів вчинення хуліганства: нецензурна лайка в громадських місцях; написання нецензурних, непристойних слів і виразів; загроза або фізичне насильство; руйнування або псування майна; інші дії, що представляють собою порушення громадського порядку і виражають явну неповагу до суспільства (наприклад, приведення в дію піротехнічних засобів під час баскетбольного матчу).

Таким чином, спосіб вчинення хуліганства є основним елементом його криміналістичної характеристики. Способи вчинення хуліганства різноманітні. Найбільшу суспільну небезпеку становлять ті, які пов'язані з фізичним насильством.

2.3. Типові слідчі ситуації, версії та слідова картина при розслідуванні хуліганства

Слідча ситуація - це відносно нова категорія криміналістичної тактики. Визначення поняття слідчої ситуації неодноразово викликало дискусію. Такі вчені як О.Н. Колесніченко, І.М. Лузгін, І.Ф. Герасимов визначали слідчу ситуацію як обстановку, що склалася на певний момент розслідування злочину.

«Слідча ситуація - сукупність результатів пошуково-пізнавальної діяльності слідчого, яка відображає стан процесу розслідування злочину на певний момент, що є підставою прийняття інформаційних, тактичних і організаційно-управлінських рішень» [28].

А.М. Ларін вважає, що «з переходом від незнання до знання, від неповного, неточного знання до більш точного, тісно пов'язане і криміналістичне визначення поняття версії. Об'єктивно досить повне визначення поняття, що розкриває його зміст, можливо як певний підсумок, як результат вивчення істотних ознак і

властивостей відображуваного поняттям предмета» [29, с.15]. Таким чином, версію можна визначити як конкретні думки про обставини кримінальної справи, що підлягають з'ясуванню.

На початку розслідування висувають і перевіряють загальні слідчі ситуації:

- підозрюваний вчинив кримінально карані хуліганські дії;
- в діях підозрюваного вбачається склад іншого кримінального правопорушення;
- підозрюваний вчинив дрібне хуліганство.

Черговість проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів на початковому етапі розслідування хуліганства залежить від вихідних даних, які послужили підставою для початку досудового розслідування, і ситуації, що виникла на початку розслідування.

На початковому етапі розслідування хуліганства зазвичай виникають такі типові слідчі ситуації:

1) хуліган затриманий на місці вчинення злочину, відомий потерпілий, є очевидці і явні сліди злочину.

В даному випадку слідчому в момент виявлення ознак злочину необхідно прийняти рішення про проведення певних дій з метою припинення хуліганства.

Далі, якщо буде прийнято рішення про необхідність початку досудового розслідування та внесення інформації в ЄРДР, необхідно безпосередньо зробити: затримати підозрюваного; провести огляд місця події; допит підозрюваного; допит потерпілого; особистий огляд та огляд одягу; встановлення і допит свідків; при необхідності, провести обшук за місцем проживання особи, затриманої при вчиненні злочину. Залежно від отриманих результатів, під час розслідування список слідчих дій може бути змінений або доповнений, наприклад, пред'явленням для впізнання (людей або предметів), обшуком за місцем роботи підозрюваного, призначенням експертиз.

2) Особа, яка вчинила злочинні дії, з місця вчинення злочину зникла, однак слідству відомі його відмінні ознаки зовнішності та ін.. В такому випадку, на початковому етапі розслідування, зазвичай проводять такі слідчі дії як: огляд

місця події; допит потерпілого; його особистий огляд та огляд одягу; допит свідків. Головна мета слідчого або дізнавача – збір інформації, необхідної для встановлення особи хулігана, а також з'ясування обставин вчинення злочину.

3) Наявний факт вчинення хуліганства, але особа невідома. Дана ситуація відрізняється малою кількістю відомої співробітнику органу досудового розслідування інформації про умови вчинення злочину, а також про самого злочинця.

Якщо інформація про злочин надходить безпосередньо відразу після його вчинення, то співробітникам поліції потрібно якомога швидше провести огляд місця події, провести опитування потерпілих, очевидців, і при наявності достатніх підстав, внести інформацію в ЄРДР. Зазвичай в таких випадках спочатку проводять: допити заявника і потерпілого, огляд одягу та огляд самого потерпілого, допити свідків, призначення судових експертиз.

Якщо з часу вчинення хуліганських дій минуло багато часу, перш за все, необхідно здійснити перевірку наявних матеріалів, в тому числі огляд місця події, для того щоб визначити наявність або відсутність в діях особи ознаки кримінально-караного діяння. Таку перевірку необхідно провести в найкоротші терміни. Якщо ознаки злочину очевидні, для розкриття хуліганства використовуються наряди патрульної поліції, а також офіцери громади, які обслуговують територію. Разом з ними поліцейські кримінальної поліції, які прибули на місце, приймають рішення про проведення необхідних заходів щодо встановлення та затримання правопорушників: блокують район події, організовують його обстеження. Коли відомі розпізнавальні прикмети зовнішності хулігана, організовується його переслідування по гарячих слідах, пошук в місцях можливого його перебування (місця скупчення людей, зупинки громадського транспорту). Далі необхідно скласти суб'єктивний портрет хулігана та розповсюдити орієнтування.

Якщо злочинець невідомий, оперативний працівник (крім пошукових і загороджувальних заходів) проводить опитування потерпілих і очевидців; в ході

огляду місця події разом зі слідчим і експертом-криміналістом вивчає сліди, залишені злочинцем на місці вчинення злочину; аналізує інформацію про знаряддя і засоби, які застосовувалися при вчиненні хуліганства, для побудови розшукових версій; обстежує територію з метою виявлення предметів, можливо, викинутих або загублених злочинцем; проводить подвірний і поквартальний обхід, вивчає маршрути руху злочинця або потерпілого для встановлення свідків. Надалі оперативний працівник вивчає відмовні матеріали за фактами вчинення хуліганства, призупинені і припинені кримінальні справи з метою виявлення подібних за рисами зовнішності учасників хуліганських дій.

До розшукових заходів можна віднести:

- направлення запитів до різних установ з метою встановлення місцезнаходження розшукуваної особи;
- робота спільно з кінологом за вибіркою підозрюваних з застосуванням службово-розшукової собаки;
- перевірка по оперативно-довідковим картотекам і т. д.

Також слідчим або дізнавачем, у ході розслідування злочину крім загальних типових версій висувуються і приватні типові версії: про мотиви вчинення злочину, місце знаходження злочинця, джерела придбання зброї, окремих обставин вчиненого злочину.

Коли особа, яка вчинила злочин, невідома, висувуються типові слідчі версії про те, що злочин вчинили особи, серед яких є:

- раніше судимі за аналогічні злочини;
- притягалися до кримінальної відповідальності за інші злочини;
- які перебувають на обліку в правоохоронних органах (в тому числі раніше притягалися до адміністративної відповідальності за хуліганство);
- особи, які постійно розпивають або розпивали спиртні напої в момент вчинення злочину поблизу місця події;
- Мешкають поряд з місцем події і відомі жителям району або працівникам правоохоронних органів як схильні до вчинення хуліганських дій;

Так, до приватних типових версій, спрямованих на встановлення свідків вчинення хуліганських дій (можливо, очевидців), відносяться версії про те, що:

- очевидці мешкають або працюють поблизу місця події;
- являються родичами чи товаришами осіб, які вчиняли раніше хуліганство;
- кожного дня в один й той самий час проходять поблизу, користуються певним видом транспорту і т.д.

Слідову картину доцільно сприймати як сформовану в результаті взаємодії матеріальних елементів розслідуваної події цілісну систему джерел кримінально значущої інформації, яка відображає обставини і механізм розслідуваної події і використовується для встановлення істотних обставин справи.

Матеріальні сліди в основному вдається виявити в ході огляду місця події. Добре видимі сліди хуліганства найчастіше залишаються на місці події (на підлозі, асфальті, предметах обстановки і т.д.), на злочинці (його одязі і речах), за місцем проживання або роботи хулігана, на потерпілих, на прилеглій території.

Як показує практика, на місці події у справах про хуліганство виявляються такі об'єкти і матеріальні сліди: знаряддя злочину, сліди речовини, стріляні гільзи, кулі, недопалки, одяг і взуття злочинця.

Сліди слід фіксувати якомога швидше, так як слідові картина місця вчиненого хуліганства швидко змінюється, тому що очевидці залишають місце події, а матеріальні сліди пошкоджуються.

2.4. Характеристика особи злочинця та потерпілого

У криміналістиці прийнято вважати, що відомості про особу злочинця складають дані, які можуть допомогти у визначенні ефективних шляхів його розшуку і викриття, а також у вирішенні інших завдань розслідування.

В криміналістичній літературі існують різні типізації особистостей хуліганів: 1) професійні злочинці - рецидивісти, злочинна поведінка яких носить стійкий характер і особливо небезпечний для суспільства; 2) первинний тип злочинця, який характеризується нестійкістю соціально-психологічних властивостей

особистості; 3) випадковий тип злочинців, які вперше вчинили злочин в силу збігу обставин, хоча до цього вели законослухняний спосіб життя.

Як свідчить практика, більшість хуліганів відноситься до другого і третього типу. В даний час велике значення надається вивченню психологічної характеристики злочинців. В якості підстав класифікації хуліганів в даному випадку є: ступінь їх аморальності, психологічний склад особистості, особливості темпераменту. У зв'язку з цим дуже корисною може бути інформація від потерпілих і свідків, очевидців. Найбільше криміналістичне значення мають класифікації хуліганів за окремими характеристиками їх особистості, а саме за статтю, віком, родом занять, психічного стану та ін. За даними статистики, хуліганські дії вчиняються переважно у стані алкогольного сп'яніння, тому що під впливом алкоголю людина втрачає властиву йому витримку, стає більш схильним до агресивної поведінки. Найчастіше такі злочини носять характер емоційно-ситуативних дій. Такі особи можуть бути дуже агресивними і небезпечними для випадкових перехожих.

Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики становить значний інтерес, оскільки на початковому етапі розслідування хуліганства потерпілий виступає в якості одного з основних джерел інформації про обставини вчиненого злочину.

«Ознаками, що характеризують потерпілого є:

- загальні демографічні ознаки (стать, вік, місце проживання, навчання, роботи і т.д.);
- дані про спосіб життя, риси характеру, звички, схильності, зв'язки (родинних, службових та ін.) і відносинах з злочинцем;
- ознаки віктимності (дані про поведінку потерпілого до і в момент вчинення злочину)» [30, с. 45].

«За даними статистики майже в 74% випадків потерпілими є особи чоловічої статі. Рідше в якості потерпілих опиняються жінки - в 23% випадків, і юридичні особи - в 3% випадків» [27, с. 41]. Дане співвідношення пояснюється тим, що

жінки набагато рідше провокують прояв прямої агресії щодо себе. Невелике число юридичних осіб серед потерпілих обумовлено насильницьким характером хуліганства.

Відносно іноземних громадян хуліганські дії вчиняються з мотивів національної ненависті іноземцями або ж громадянами України.

Культурний і освітній рівень потерпілих від хуліганства відносно невисокий. За цим параметром потерпілі співпадають з характеристиками злочинців. Дану залежність в ряді випадків можна пояснити приналежністю до одного культурному рівню, схильністю до однакового проведення часу. Слід зауважити, що для осіб з низьким культурним рівнем часто характерна агресивна поведінка, яка породжує відповідну реакцію.

У криміналістичній характеристиці хуліганства важливою є інформація про відносини, в яких перебували потерпілий і злочинець до вчинення злочину. «Майже в 15% випадків вони були сусідами, трохи більше 14% випадків - друзями або знайомими, а в 0,5% - родичами» [27, с. 41].

В переважній більшості випадків – потерпілий не знайомий зі злочинцем і може назвати тільки прикмети його зовнішності.

Криміналістами поведінка потерпілого розглядається в залежності від його дій до, під час і після вчинення хуліганства. Дані наукових досліджень дозволяють говорити про два основні варіанти поведінки потерпілих до вчинення хуліганства:

- нейтральна поведінка, коли людина стає жертвою в силу збігу обставин (виявився в невідповідний час в невідповідному місці);

- поведінка потерпілого, яка створює сприятливу обстановку для вчинення щодо нього хуліганських дій, виділяє його серед інших, робить об'єктом хуліганства. Таку поведінку Є.В. Рябов називає «акцентуючою» [27, с. 41].

Провокуюча поведінка потерпілого може являтися поштовхом до хуліганства і виражатися в різних діях: наприклад, гуляв пізно ввечері в парку, зробив

зауваження злочинцеві, не поступився дорогою транспортному засобу злочинця. Часто провокуюча поведінка викликана алкогольним сп'янінням потерпілого.

Ситуацій, в яких потерпілі поводять себе агресивно, невеликий відсоток. При цьому, треба взяти до уваги, що особи, які спровокували конфлікт і отримали фізичні ушкодження, часто самі виявляються в ролі обвинувачуваних. Це типовий приклад «злочинця-жертви» [31, с. 62].

У момент вчинення хуліганства виділяють позитивну і агресивну поведінку потерпілих. Позитивна поведінка направлена на припинення правопорушення, запобігання заподіяння шкоди собі та іншим особам, залучення допомоги оточуючих і співробітників поліції. Агресивна поведінка характеризується бажанням продовжити конфлікт і «розібратися» з хуліганом на місці. Як показують дослідження, другий варіант поведінки менш поширений, і характерний для потерпілих, які знаходяться в стані алкогольного сп'яніння, а також при масових бійках.

Після вчинення хуліганських дій для більшості потерпілих характерна позитивна поведінка, яка полягає в прийнятті доступних заходів із затримання хулігана, повідомленні про те, що трапилося в поліцію.

Іншим варіантом є приховуюча поведінка. В даному випадку потерпілий не повідомляє про те, що трапилося в поліцію, тому що не бажає брати участь в кримінальному процесі, або хоче сам знайти і покарати хулігана. «Це призводить до того, що хуліганські прояви слідують одне за іншим, злочинець в умовах безкарності стає все більш агресивним, і впоратися з ним все важче» [32, с. 83].

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Отже, виходячи з викладеного вище, до другого розділу роботи можна зробити наступні висновки.

Аналіз теоретичного матеріалу дозволяє зробити висновок, що під криміналістичною характеристикою хуліганства прийнято розуміти систему

даних про криміналістично-значущі ознаки хуліганства як виду злочину, що відображає закономірні зв'язки між ними, побудову і перевірку типових версій;

Способи хуліганства, як елемент криміналістичної характеристики, включають дані: про типові способи підготовки, способи вчинення і способи приховування хуліганських дій; знаряддя і засоби вчинення злочину;

Уявлення про зміст криміналістичної характеристики хуліганства, в цілому, відповідає найбільш поширеній з числа висловлених в літературі точок зору, згідно з якою до числа елементів типової криміналістичної характеристики відносяться: спосіб вчинення хуліганства, особистість хулігана, мотиви і цілі його злочинної поведінки, слідова картина, обставини вчинення злочину (місце, час, обстановка), особистість злочинця та потерпілого;

Особливість хуліганства в тому, що часто буває важко відрізнити сліди від інших об'єктів не пов'язаних зі злочином, тому що в людних місцях зазвичай багато слідів рук, ніг, недопалків;

Для виявлення матеріальних і ідеальних слідів основне значення має фактор часу. Чим раніше будуть опитані очевидці, тим більше шансів отримати достовірні відомості про подію і відшукати матеріальні сліди;

Сліди слід фіксувати якомога швидше, так як слідові картина місця вчинення хуліганства швидко змінюється, тому що свідки-очевидці залишають місце події, а матеріальні сліди пошкоджуються;

Відомості про особу злочинця складають дані, які можуть допомогти у визначенні ефективних шляхів його розшуку і викриття, а також у вирішенні інших завдань розслідування;

Поведінка потерпілого багато в чому визначає причини і приводи до злочину, ймовірні сліди, а також мотиви його вчинення.

РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО ВЧИНЕННЯ ХУЛІГАНСТВА

3.1. Обставини, які підлягають доказуванню та першопочатковий етап розслідування хуліганства

Початок досудового розслідування починається при наявності достатніх для цього підстав, згідно вимог, зазначених в ст. 214 КПК України. Найбільш типовими приводами для початку досудового розслідування хуліганства є: затримання хулігана на місці вчинення злочину; заява потерпілих, їхніх родичів, а також громадян, які стали очевидцями; рапорт про безпосереднє виявлення ознак злочину співробітниками Національної поліції України; повідомлення з медичного закладу.

«Так, інформація про хуліганські дії стає відома: в момент вчинення або відразу після припинення хуліганства; незабаром (протягом трьох діб) після вчинення хуліганства; через нетривалий час (від трьох до 10 діб) після припинення хуліганства; через тривалий час (більше 10 діб)» [33, с. 33-34].

У більшості випадків до правоохоронних органів надходять повідомлення в момент вчинення або відразу після припинення хуліганства. В цьому випадку правоохоронні органи повинні негайно вжити заходів для припинення хуліганства і затримання злочинця. Якщо особа повідомляє на телефонну лінію служби «102» про хуліганство, то у заявника з'ясовують місце і коротко суть події, яка кількість учасників злочину і наявність у них зброї. Ці відомості необхідні для того, щоб усвідомити обстановку, обрати тактику поведінки. Черговий, організовуючи припинення хуліганства, направляє на місце події слідчо-оперативну групу. Завдання слідчо-оперативної групи полягає в перевірці отриманих в повідомленні відомостей, їх відповідність дійсності, і підтвердження особи заявника. Якщо повідомлення про хуліганство надійшло відразу після його вчинення необхідно: організувати переслідування по гарячих слідах; провести огляд місця події і обстеження прилеглих територій з метою виявлення предметів яких?; провести

поквартирний обхід та прилеглої території; організувати пошук в місцях можливого перебування злочинця; вивчити маршрут руху хулігана для встановлення очевидців; блокувати район пошуку і забезпечити охорону місця події.

У разі необхідності, поліцейські зобов'язані надати першу медичну допомогу постраждалим і вжити заходів до доставки їх до медичного закладу для надання професійної допомоги та фіксації заподіяння шкоди здоров'ю.

В ході переслідування по «гарячим слідам» може використовуватись службова собака. Як показує практика, використання службово-розшукової собаки доцільно тільки у випадках вчинення хуліганства в малолюдних місцях і в нічний час.

У тих випадках, коли в ході перевірки повідомлення про хуліганство вдається встановити місце знаходження підозрюваного, в превентивні заходи включають затримання і особистий обшук, опитування щодо обставин події.

Якщо повідомлення про хуліганство надходить через тривалий час після вчинення злочину, то проводиться більш ретельна перевірка. Найбільш характерним заходом перевірки є опитування громадян. В ході перевірки повідомлення про злочин у потерпілого, беруть письмове пояснення, в якому він детально викладає відомості, зазначені у заяві, а також витребують різні документи (довідки про заподіяну шкоду здоров'ю, характеристики), при необхідності проводять огляд місця події та інші дії.

«Ефективність розслідування хуліганства залежить від своєчасного і якісного визначення обставин, які підлягають встановленню, та представляють собою систему організаційно-тактичних орієнтирів за рішенням численних слідчих ситуацій» [34, с. 14].

Так, ст. 91 КПК передбачає, що при розслідуванні хуліганства підлягають встановленню і доказуванню наступні обставини: час і місце вчинення хуліганських дій; які конкретно дії вчинив хуліган і які фрази вимовляв; чи застосовував зброю або предмет, який використовується в якості зброї; хто

вчинив хуліганські дії; відсутність складу адміністративної відповідальності за дрібне хуліганство; якщо злочин вчинено групою, роль кожного її учасника; чи є потерпілі, хто вони, чи не спровокували вони хуліганські дії; ступінь тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю; характер і розмір матеріального збитку; винність особи у вчиненні хуліганства; мотиви і цілі; обставини, які обтяжують покарання за хуліганство; які обставини сприяли вчиненню хуліганства; обставини, що виключають кримінальну відповідальність; кому саме завдано тілесних ушкоджень.

3.2. Процесуальні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій в межах кримінального провадження щодо розслідування хуліганства

І.А. Возгрін вважав, що «окрема слідча ситуація є вихідним моментом для вироблення алгоритму (програми) розслідування. Так, перехід від аналізу слідчої ситуації до вироблення алгоритму розслідування, а потім до втілення цього алгоритму в життя - процес реалізації криміналістичної методики» [35, с. 161].

Слідчі (розшукові) дії - передбачені і суворо регламентовані КПК України, забезпечені силою державного примусу дії уповноважених осіб, спрямовані на збирання і перевірку доказів у кримінальній справі.

Комплекс слідчих (розшукових) дій визначається в ході розслідування слідчою ситуацією. Таким чином, слідчий повинен, перш за все, визначити для себе ту слідчу ситуацію, в якій він знаходиться.

Слідчий огляд - це слідча дія, що полягає в зовнішньому візуальному огляді матеріального об'єкта (конкретного предмета або обстановки в певному місці) з метою опису і фіксації його стану, і вилучення матеріальних слідів. В ході огляду допускаються елементарні пошукові та експериментальні дії.

Цілі слідчого огляду: загальний опис і фіксації обстановки в певному місці або конкретного матеріального предмета; встановлення окремих властивостей матеріальних предметів; вилучення матеріальних слідів злочину.

«Допит - це процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть в ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у справ» [36].

За процесуальним становищем допитуваного допити діляться на допити: свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого або експерта.

Сам порядок допиту як процесуальної дії умовно можна розділити на кілька етапів:

1. Підготовчий. Слідчий встановлює особу допитуваного, повідомляє права та обов'язки; встановлюється психологічний контакт;
2. Проводиться сам допит. Допитуваний вільно розповідає про всі події, що стосуються предмету допиту;
3. Заклучний. Складається протокол допиту. У разі відмови особи від підписання протоколу, про це зазначається в самому протоколі.

Допит потерпілого проводиться негайно після огляду місця події, а в окремих випадках, коли з моменту злочину пройшло багато часу, зазвичай передує йому. Допит потерпілого відкладається лише у випадках поганий стан його здоров'я

При допиті потерпілого в будь-якому випадку необхідно з'ясувати обставини вчинення злочину, осіб, які вчинили хуліганство, ознаки їх зовнішності, одягу, особливості мови, дані про використання ними вогнепальної, холодної зброї, інших знарядь злочину і їх індивідуальні ознаки.

«Пред'явлення для впізнання - це самостійна слідча (розшукова) дія, яка полягає у демонстрації потерпілому, свідку або підозрюваному в передбаченому законом порядку об'єкта, за припущенням слідчого (прокурора) причетного до розслідуваної події, з метою встановлення його тотожності або відмінності з тим об'єктом, який спостерігав раніше, зберіг у пам'яті й про який давав показання суб'єкт впізнання» [37].

Загальні правила пред'явлення особи для впізнання:

- 1) Впізнавачим може бути потерпілий, свідок, підозрюваний, обвинувачений, особисто сприймаючий об'єкт і який може впізнати його.
- 2) Об'єкт пред'являється для впізнання як можна швидше і як правило в натурі.
- 3) Обов'язкове участь понятих.
- 4) Об'єкт пред'являється на впізнання в групі подібних за зовнішністю.

Слідчий експеримент - це слідча дія, змістом якого є відтворення події, що перевіряється за допомогою досвідчених дій, що проводяться з метою перевірки можливості або неможливості існування в певних умовах тих чи інших обставин, що мають значення для справи. Підстави і порядок проведення слідчого експерименту регламентується ст. 240 КПК.

«Судова експертиза - це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» [38].

За характерністю предмета спеціального пізнання судові експертизи поділяються на: криміналістичну, судово-медичну, судово-психіатричну, судово-психологічну, судово-фармацевтичну та фармакологічну, фізико-технічну, хімічну та інші.

3.3. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів у кримінальних провадженнях за фактом вчинення хуліганства

Розслідування і розкриття злочинів вимагає залучення великих сил і засобів. У розслідуванні, крім слідчого, беруть участь оперуповноважені карного розшуку та відділу по боротьбі з економічними злочинами, експерти-криміналісти. Єдність мети визначає напрямок діяльності і вибір засобів і методів, що надають кожному суб'єкту розслідування відповідним законодавством і іншими нормативними документами. Чітко спланована та злагоджена діяльність різних правоохоронних органів та підрозділів, спрямована на вирішення завдань щодо попередження, розслідування і розкриття злочинів, є одним з основних факторів успішної роботи

по вирішенню складних кримінальних ситуацій. Узгодженість дій при розслідуванні злочинів є необхідним елементом взаємодії.

Узгодженість дій між особами, які беруть участь в її здійсненні, об'єднується єдиним поняттям – взаємодія. Відомі вчені – юристи визначають взаємодію по-різному. Так, на думку Н.П. Яблокова, «взаємодія слідчих з оперативно-розшуковими органами – це заснована на законі і узгоджена за всіма принциповим умовам діяльність зазначених осіб та органів, спрямована на розкриття злочинів і вирішення всіх інших завдань їх розслідування і попередження» [39, с. 322]. І.Ф. Герасимовим і Є.В. Циленковою висловлена точка зору, згідно з якою «взаємодія органів досудового слідства і дізнання – це засноване на законі правильне поєднання і ефективне використання повноважень і методів роботи, властивих кожному з цих органів, спрямоване на розкриття, розслідування та попередження злочинів» [40, с. 88].

На думку О. Яковлева, «взаємодія слідчих та оперативних підрозділів під час проведення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій - це взаємо допоміжна, спільна та узгоджена співпраця під час досудового розслідування злочинів з розподілом компетенцій, функцій, повноважень, взаємних обов'язків, яка спрямована на розв'язання завдань кримінального судочинства» [41, с. 219].

Як зазначає В.В. Топчій, «під взаємодією слідчого й оперативного підрозділу під час розслідування кримінальних проваджень слід розуміти як засновану на законах і відомчих нормативних актах їх спільну узгоджену діяльність (за цілями, характером, місцем і часом), яка спрямована на виконання завдань кримінального судочинства, за керівної та організаційної ролі слідчого й чіткого розмежування компетенцій» [42, с. 139].

Як видно, об'єднує ці визначення наступне: - взаємодія здійснюється відповідно до законодавства; - взаємодія здійснюється з метою уникнення, розкриття або розслідування злочинів; - взаємодія здійснюється на основі рівного, взаємної довіри; - взаємодія здійснюється узгоджено з мети, місця і часу. Спільна

діяльність правоохоронних органів передбачає певну координацію зусиль, спрямовану на виявлення, розкриття і розслідування злочинів. Під координацією розуміється взаємозв'язок, узгодження. Ефективність взаємодії в процесі розкриття і розслідування злочинів залежить від того, наскільки специфічна діяльність слідства і органу дізнання належним чином скоординована. Така координація сприяє формуванню стабільних зв'язків при плануванні по виявленню, розкриття і розслідування латентних злочинів і вирішення проблем, що виникають при здійсненні взаємодії слідства і органів дізнання, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Необхідність взаємодії слідчого з органами дізнання в кримінальному процесі пояснюється тим, що для виконання завдань боротьби зі злочинністю вони наділені різними повноваженнями, використовують різні засоби і методи, поєднання яких може дати ефективну реалізацію цих завдань. Діяльність слідчого протікає в процесуальних формах, а діяльність ж органів дізнання полягає у виробництві оперативно-розшукових заходів. Об'єднання процесуальних дій слідчого і оперативно-розшукових можливостей органу дізнання дозволяє підвищити ефективність розв'язуваних ними завдань по боротьбі зі злочинністю.

Таким чином, виходячи з вищевикладеного взаємодія між слідчим та оперативними підрозділами здійснюється відповідно до законодавства з метою попередження, розкриття та розслідування злочинів на основі рівного, взаємної довіри.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

Отже, обставини, що підлягають встановленню, ґрунтуються на елементах складу злочину і предмет доказування (ст. 73 КПК України). Завдання слідчого полягає в тому, щоб уточнити і доповнити типовий перелік відповідно до особливостей даного конкретного злочину. Таким чином особливістю початку досудового розслідування по даному виду злочинів є та обставина, що повідомлення про хуліганство надходять безпосередньо в момент або відразу після злочину. При отриманні достатньої інформації, вносяться відомості в ЄРДР

та починається досудове розслідування кримінальної справи. Перелік обставин, що підлягають встановленню, розширює предмет доказування і є важливою обставиною ефективного розслідування.

Таким чином, програми розслідування хуліганства безпосередньо залежать від конкретної типової ситуації, що має місце в кожному конкретному випадку. Велике значення для ефективного розслідування хуліганства має грамотне і своєчасне планування, яке повинно здійснюватися слідчим або дізнавачем, який здійснює розслідування тільки за ч. 1 ст. 296 ККУ, на початковому етапі розслідування з урахуванням рекомендованих алгоритмів дій.

Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів у кримінальних провадженнях за фактом вчинення хуліганства обумовлюється тим, що кожен з них має специфічні, тільки їм властиві та фахові, спеціальні знання, які необхідно використовувати сукупно.

Ефективна взаємодія слідчих з оперативними підрозділами, під час розслідування хуліганства є запорукою успіху в досягненні інтересів служби та суспільства в цілому, дотримання так званого принципу законності та відповідальності.

ВИСНОВОК

Результати проведеного дослідження дозволяють зробити наступні основні висновки і пропозиції, спрямовані на вдосконалення наявних і розробку нових засобів, прийомів і методів розкриття і розслідування злочинів, передбачених ст. 296 ККУ «Хуліганство».

На закінчення дослідження цієї роботи сформулюємо ряд висновків:

1. Проаналізовано хуліганство як суспільно небезпечне діяння та охарактеризовано за кримінально-правовими критеріями.

Виявлено сукупність елементів криміналістичної характеристики хуліганства, що відображає особливість даного виду злочинів: 1) способи хуліганства; 2) особистість злочинця; мотиви і цілі злочинної поведінки; 3) слідову картину; 4) основні обставини вчинення злочину; 5) особу потерпілого.

Хуліганство залежно від ступеня суспільної небезпеки його конкретних форм прояву поділяється на кілька видів:

- просте - хуліганство, яким грубо порушено громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом (ч. 1 ст. 296 ККУ);

- складне - хуліганство, вчинене групою осіб (ч. 2 ст. 296 ККУ);

- злісне хуліганство - рецидив злочину, чи який пов'язаний з опором працівнику правоохоронного органу, або вчинено із застосуванням зброї чи предметів, які можуть використовуватись як зброя (ч. 3, 4 ст. 296 ККУ).

2. Розглянуто суб'єктивні та об'єктивні ознаки хуліганства як кримінально караного діяння.

Об'єктивну сторону хуліганства складають: грубе порушення громадського порядку; явна неповага до громадськості; застосування зброї або інших предметів, які використовуються або можуть бути використані як зброя; вчинене з мотивів ідеологічної, расової, релігійної, політичної, національної ненависті або ворожнечі чи з мотивів ненависті до певної громадської організації або об'єднання людей.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується такими елементами як вина, мета, мотив вчинення злочину.

3. Відмежовано хуліганство від суміжних протиправних діянь.

Відмітною ознакою, що свідчить про більшу ступінь суспільної небезпеки кримінально караного хуліганства в порівнянні з дрібним хуліганством, є особлива зухвалість, порушення громадського порядку, що виражає явну неповагу до суспільства.

Розглянуто послідовну прецедентну практику Європейського суду, яка встановила три критерії Енгеля, за допомогою яких можна відмежувати адміністративне правопорушення «Дрібне хуліганство» від кримінального діяння;

4. Ознайомлено з поняттям та елементами криміналістичної характеристики хуліганства.

Криміналістична характеристика хуліганства - система відомостей (інформації) про криміналістично-значущі ознаки злочину даного виду, які відображатимуть закономірні зв'язки і служить побудові і перевірці слідчих версій для вирішення конкретних завдань розслідування;

5. Визначено способи вчинення хуліганства як елементів криміналістичної характеристики.

Способи хуліганства, як елемент криміналістичної характеристики, включають дані: про типові способи підготовки, способи вчинення і способи приховування хуліганських дій; про типові використовуваних знаряддя і засобах злочину.

Способи вчинення хуліганства: - грубе порушення громадського порядку, яким виражена явна неповага до суспільства, вчинене із використанням зброї або предметів які можуть бути використані як зброя; - грубе порушення громадського порядку, яким виражена явна неповага до суспільства, вчинене з мотивів ідеологічної, расової, релігійної, політичної, національної ненависті або ворожнечі чи з мотивів ненависті до певної громадської організації або об'єднання людей.

6. Розглянуто типові слідчі ситуації, версії та слідові картину при розслідуванні хуліганства.

На початковому етапі розслідування хуліганства зазвичай виникають такі типові ситуації:

- Хуліган затриманий на місці вчинення злочину;
- Особа, яка вчинила злочинні дії, з місця вчинення злочину зникла;
- Хуліганські дії вчинені, але хуліган невідомий.

7. Визначено характеристики особи злочинця та потерпілого;

В криміналістичній літературі існують різні типізації особистостей хуліганів:

- професійні злочинці - рецидивісти, злочинну поведінку яких носить стійкий характер і особливо небезпечний для суспільства;
- первинний тип злочинця, який характеризується нестійкістю соціально-психологічних властивостей особистості;
- випадковий тип злочинців, які вперше вчинили злочин в силу збігу обставин, хоча до цього вели законослухняний спосіб життя.

8. Проаналізовано обставини, які підлягають доказуванню та першопочатковий етап розслідування хуліганства;

При розслідуванні хуліганства підлягають встановленню і доказуванню наступні обставини: час і місце вчинення хуліганських дій; які конкретно дії вчинив хуліган і які фрази вимовляв; чи застосовував зброю або предмет, який використовується в якості зброї; хто вчинив хуліганські дії; відсутність складу адміністративної відповідальності за дрібне хуліганство; якщо злочин вчинено групою, роль кожного її учасника; чи є потерпілі, хто вони, чи не спровокували вони хуліганські дії; ступінь тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю; характер і розмір матеріального збитку; винність особи у вчиненні хуліганства; мотиви і цілі; обставини, які обтяжують покарання за хуліганство; які обставини сприяли вчиненню хуліганства; обставини, що виключають кримінальну відповідальність; кому саме завдано тілесних ушкоджень.

9. Ознайомлено із процесуальними особливостями проведення окремих слідчих (розшукових) дій в межах кримінального провадження щодо розслідування хуліганства;

Слідчі (розшукові) дії - передбачені і строго регламентовані КПК, забезпечені силою державного примусу дії уповноважених осіб, спрямовані на збирання і перевірку доказів у кримінальній справі.

Слідчий огляд - це слідча дія, що полягає в зовнішньому візуальному огляді матеріального об'єкта (конкретного предмета або обстановки в певному місці) з метою опису і фіксації його стану, і вилучення матеріальних слідів. В ході огляду допускаються елементарні пошукові та експериментальні дії.

Розглянуто процесуальні особливості проведення слідчого огляду, цілями якого є - загальний опис і фіксації обстановки в певному місці або конкретного матеріального предмета; встановлення окремих властивостей матеріальних предметів; вилучення матеріальних слідів злочину.

10. Розглянуто взаємодію слідчих та оперативних підрозділів у кримінальних провадженнях за фактом вчинення хуліганства.

Об'єднання процесуальних дій слідчого і оперативно-розшукових можливостей органу дізнання дозволяє підвищити ефективність розв'язуваних ними завдань по боротьбі зі злочинністю. Взаємодія між слідчим та оперативними підрозділами здійснюється відповідно до законодавства з метою попередження, розкриття та розслідування злочинів на основі рівного, взаємної довіри.

Узагальнюючи кваліфікаційну роботу необхідно підкреслити, що розслідування має проводитися з вичерпною повнотою, бо тільки за цієї умови призначене судом кара буде справедливою, що забезпечує рішення задачі загального і спеціального попередження. Деякі практичні працівники вважають, що розслідування хуліганства нібито не становить значної труднощі. Цю думку не можна визнати правильною. Кримінально-правова характеристика хуліганства є вельми складною. За своїми ознаками хуліганство близько примикає до ряду інших кримінально караних діянь.

Список використаних джерел

1. Илья Кулибин. Имена и фамилии ставшие нарицательными и перешедшие в названия. М.: Центрполиграф, 2018. 351 с.
2. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України: кодекс від 05.04.2001, редакція від 14.11.2020, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 30.11.2020).
3. Рябов Е.В. Методика расследования хулиганства 235 с.
4. Еркубаева А.Ю. Особистість злочинця, який вчинив хуліганство і злочину з хуліганських спонукань. Молодий вчений, 2013. № 6. 802 с.
5. Загаєв К.М. Історичні аспекти вчення про хуліганство // Євразійський науковий журнал, 2017. № 10. с. 42-43.
6. Маліков Б.З. Проблеми протидії хуліганства як соціальному явищу. Актуальні проблеми держави і суспільства в галузі забезпечення прав і свобод людини і громадянина, 2018. № 1-1. с. 88-96.
7. Кузнецов В.В. Співвідношення понять «Об'єкт злочину» та «Об'єкт кримінально-правової охорони» в теорії кримінального права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*, 2014 Вип. 11 Т 2. С. 78.
8. Мультимедійний підручник «Криміналістика», Національна академія внутрішніх справ URL:https://arm.naiu.kiev.ua/books/kval-ok-zlochuniv-25-04-207/lectures/lecture_9.html (дата звернення: 30.11.2020).
9. Про судову практику у справах про хуліганство: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 22 грудня 2006 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06> (дата звернення: 30.11.2020)
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст.1122, редакція від 29.11.2020, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 30.11.2020).

11. Любчик В.Б. Організаційно- правові аспекти досудового слідства. Щодо способів скоєння грабежів та розбійних нападів у громадських місцях. *Південноукраїнський правничий часопис*. С. 92-93. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/554> (дата звернення: 30.11.2020).
12. Постанова ЄСПЛ від 12.12.2013 у справі «Хміль проти Російської Федерації», скарга № 20383/04, Постанова від 10.02.2009 у справі «Сергій Золотухін проти Російської Федерації», скарга № 14939/03 URL:<http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=403864#03106448131224824> (дата звернення: 30.11.2020).
13. Постанова Європейського суду з прав людини від 08.06.1976 у справі «Енгель та інші проти Нідерландів» URL:<https://ips.ligazakon.net/document/SO2825> (дата звернення: 30.11.2020).
14. Постанова ЄСПЛ від 28.06.1984 у справі «Кемпбелл і Фелл Сполученого Королівства» URL:<https://precedent.in.ua/2016/04/09/kempbell-y-fell-protyv-soedynennogo-k/> (дата звернення: 30.11.2020).
15. Болдарь Г. Є. Наруга над державними символами: кримінально правова характеристика та міжгалузевий аспект. Вісник Запорізького національного університету. Запоріжжя, 2011. № 4. С. 176-182.
16. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений. Автореф дисс. ... докт. юрид.наук. Харьков, 1967. 14 с.
17. Филиппов А. Г. Общие положения методики расследования отдельных видов и групп преступлений (криминалистической методики): Учеб. 2-е изд. - М., 2000. 407 с.
18. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. – М., 2014. – С. 103.
19. Гриненко А.В. Руководство по расследованию преступлений. Учебное пособие. М.: Изд-во НОРМА, 2015. 608 с.
20. Толпекин К.А. Криминалистическая характеристика преступлений - методологическая основа построения типовых следственных версий: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2002. 34 с.

21. Цветков С.И. Криминалистическая теория тактических решений: автореф. дис. ... докт. юрид наук. М., 1992. 8 с.
22. Образцов В.А. Некоторые вопросы криминалистической характеристики преступлений, совершаемых в народном хозяйстве. Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы, 1982. 205 с.
23. Селиванов И.А., Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования. Соц. Законность, 1977. 201 с.
24. Возгрин И. А. Введение в криминалистику: История, основы теории, библиография. - СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003 - С. 300-302
25. Овечкин В.А. Общие положения методики расследования преступлений, скрытых инсценировками. Харьков, 1975, 214 с.
26. Захаревский В.И. Характеристика и методы разрешения следственных ситуаций по делам о хулиганстве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1990. 14 с.
27. Рябов Е.В. Методика расследования хулиганства: *научно-практическое пособие*, 2013. 263 с.
28. Бахтеев Д. В. Ситуационный характер процесса расследования преступлений: проблемные ситуации и подходы к их разрешению. Российский Юридический Журнал, 2013. №1.
29. Ларин А.М. От следственной версии к истине. М.: «Юридическая литература», Москва, 1976. 200 с.
30. Колесниченко А.Н. Коновалова Е.В. Указ. соч. 45 с.
31. Топорков А.А. Криминалистика: учебник. М.: Контракт: Инфра–М, 2017. 62 с.
32. Криминалистика: краткий курс лекций. В.В. Агафонов, А.Г. Филиппов. М.: Юрайт, 2013. 83 с.
33. Захаревский В.И. Характеристика и методы разрешения следственных ситуаций по делам о хулиганстве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1990. С. 33-34.

34. Раскрытие и расследование бандитизма - первоначальный этап: учеб. Пособие, Волынский В.А., Тишутина И.В.- М.: Книжный мир. Москва, 2004. 97 с.
35. Возгрин И. А. Введение в криминалистику: История, основы теории, библиография. Санкт-Петербург, 2003. 475 с.
36. URL:<http://library.nlu.edu.ua/> (дата звернення: 30.11.2020).
37. Мультимедійний підручник «Криміналістика», Національна академія внутрішніх справ
URL:https://arm.naiu.kiev.ua/books/kriminalist/lections/lecture_3.22.html
(дата звернення: 30.11.2020).
38. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038- XII.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 30.11.2020).
39. Криміналістика: Підручник. Відп. ред. Н.П. Яблоков. М.: Юрист, 2014. 322 с.
40. Криміналістика: Підручник для вузів / І.Ф. Герасимов, Л.Я. Драпкин, Є.П. Іщенко та ін.; Під ред. І.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкіна. М.: Вища школа, 2005. 672 с.
41. Яковлев О. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. №1. С. 217–224.
42. Топчій В.В. Взаємодія органів досудового розслідування та оперативних підрозділів у складі слідчо-оперативних груп. *Юридичний вісник. Серія «Повітряне і космічне право»*. 2014. № 4. С. 138–143.